

Noj a'almaj t'aanil u páajtalil u t'a'anal máasewal t'aano'ob

A'almaj t'aan tu yo'olal ikil u beeta'al u Noj A'almaj T'aanil u Páajtalil u T'a'anal Máasewal T'aano'ob yéetel ku k'e'exel u kan jaatsil le wukp'éel artiikuloil le Noj A'almaj T'aanil Ka'ansajo'.

Tu jáal u chi'e' yaan jump'éel ts'aalal tu'ux yaan u yoochel juntúul kóot u ye'esajil u Noj Lu'umil Meejikóo ku ya'alik beya': U Noj Lu'umil Meejikóo.- U Noj Jala'achilil u Noj Lu'umil Meejikóo.

Vicente Fox Quesada, u Noj Jala'achil u Noj Lu'umil Meejikoe' ku ts'áaik u yojéelt u kajnáalilo'ob:

Le Múuch' Jmeyjilo'ob yano'ob te' Mola'ayil Nupilo' tu túuxtajo'ob ten jump'éel

A'almaj t'aan

U noj mola'ayil le u noj lu'umil meejikóo', ku ya'almaj t'antik:

Ku beeta'al le noj a'almaj t'aanil u páajtalil u t'a'anal máasewal t'aano'obo' yéetel ku k'e'exel u kan jaatsil le wukp'éel artiikuloil le noj a'almaj t'aanil ka'ansajo'.

Yáax artiikulóo. Ku beeta'al u Noj A'almaj T'aanil u Páajtalil u T'a'anal Máasewal T'aano'ob je'ex ts'íibta'anila'.

Noj a'almaj t'aanil u páajtalil u t'a'anal máasewal t'aano'ob

Yáax noj jaats

Ba axo ob ku ya ala al utia al tul akal m ak

U yáaxil artiikulóo. Le a'almaj t'aana' utia'al tuláakal máak yéetel k'a'ana'an utia'al tuláakal wíinik, yaan u ts'a'abal ti' tuláakal u noj lu'umil meejikóo yéetel ku kaxtik u chíinjolta'al yéetel u kaláanta'al u páajtalil u t'aan máak tu juun wa yéetel junmúuch' máako'ob ti' jumpéel kaaj wa ti' máasewal kaajo'ob, je'ex bey xan u ts'a'abal ojéetbil utia'al u meyaj yéetel u nojochtal le máasewal t'aano'obo'.

U ka'ap'éelal artiikulóo. Le máasewal t'aano'obo' leti' le u t'aan le kaajo'ob yano'ob te' noj lu'umila' táanil ti' u k'aaba'atik Meejikóo', je'ex xan le jtaalo'ob ti' uláak' máasewal kaajo'ob úuch anako'ob xan waye' yéetel kajlajo'ob tu ts'ook te' noj lu'umila' yéetel ku chíinjo'olta'alo'ob tio'olal yaan ti'ob jejeláasil ba'alo'ob ma'alobtak utia'al u yúuchul tsikbal yéetel ma'alobtak utia'al u ts'a'abal ojéeltbil ba'alo'ob.

U yóoxp'éelal artiikulóo. Le máasewal t'aano'obo' junjaats ti' u ba'alil miaatsil yéetel u t'aan le noj lu'umila'. U yantal ya'ab máasewal t'aano'obe' u ye'esajil u yantal ya'ab miaatso'ob ti' le Noj lu'umila'.

U kamp'éelal artiikulóo. Le máasewal t'aano'ob ku chíinjo'olta'alo'ob ti' le a'almaj t'aana' je'ex xan le káastlan t'aano' u t'aano'obil le noj lu'umila' tio'olal u yúuchbentakilo'ob,

yéetel junkeet u k'a'ana'anilo'ob je' tu'uxak anchajko'obe' yéetel je' tu'uxak t'a'anako'obe'.

U jo'op'éelal artiikulóo. Le Noj Jala'achilo' yéetel u yóox jaatsil u méek'tan kajtale', -Noj lu'umil, Jáajatsal lu'umo'ob yéetel Méek'tan kaajo'ob-, tu'ux ku meyaj junjuntúulile', yaan u chíinjo'oltik, yaan u kaláantik yéetel yaan u kaxtik u kaláanta'al, u nojochkúunsa'al yéetel u t'a'anal le máasewal t'aano'obil le noj lu'umila'.

U wakup'éelal artiikulóo. Le Noj Jala'achilo' yaan u kaxtik yéetel yaan u beetik u ts'áakuba meyaj le nu'ukulilo'ob u ts'a'abal ojéetbil ba'ax ku yúuchulo' utia'al u ya'aliko'ob u jaajil yéetel u jejeláasil t'aano'ob yéetel miaatsilo'obil le Noj lu'umila'. Bey xane' yaan u ts'áaik junxóot' ti' u súutuk k'iino'ob yaan ti' te' tu'ux ku ts'a'abal ojéetbil ba'ax ku yúuchulo', je'ex u ya'alik le a'almaj t'aano', utia'al u ts'a'abal ojéetbil ba'alo'ob ich le máasewal t'aano'ob ku t'a'analo'ob tu'ux ku kóojol le nu'ukulo'oba', bey xane' yaan u ts'a'abal ojéetbil meyajob tu'ux ku ts'a'abal ojéetbil u miaatsilo'ob je'ex ich ts'íibo'ob, tsikbalo'ob je'ex xan u meyaj ti'ob le máasewal t'aano'obil u jáajatsal le noj lu'uma'.

U wukup'éelal artiikulóo. Le máasewal t'aano'obo' junkeet u p'iiso'ob, je'ex le káastlan t'aano', utia'al je'e ba'axak k'abéet u beeta'ale', bey xan utia'al u k'áata'al wa ba'al, meyajob yéetel u ts'a'abal ojéetbil ba'al ti' tuláakal máak. Méek'tan kaajil yaan u beetik u chíinjo'olta'al le a'almaj t'aan ti' le artiikulóo', je'ex ku ya'ala'ala':

- a) Te' Distrito Federal yéetel le uláak' jáajatsal lu'umo'ob yéetel méek'tan kaajilo'ob wa kaajo'ob ku t'a'anal máasewal t'aano'obe', u jala'achilo'ob, ts'o'okol u k'áatiko'ob ti' le kajnáalilo'ob yéetel ti' le máaxo'ob

talja'ano'ob kajtali'o', kun u ya'alo'ob máakalmáak
ti' u jáajatsil meyajo'ob kun u k'amo'ob yéetel kun u
ts'áa u yóolo'ob ti' le ba'alo'ob kun a'albil ti'ob ich
máasewal t'aano'obo'.

b) Ti' le méek'tan kaajo'ob yéetel kaajo'ob ku t'a'anal
máasewal t'aano'obo', yaan u béeykunta'al le ba'ax
ku ya'ala'al te' junjaats ts'íib yaan ka'anala' ti' tuláakal
u kúuchilo'obil meyaj.

Le Méek'tan Kaajil le noj lu'umila' yéetel ti' le jáajatsal le lu'umila'
k'abéet u yantal ti'ob yéetel yaan u ts'áaiko'ob ojéetbil ti'
ts'íibo'ob, ba'al ku cha'anta'al yéetel ku yu'uba'ale': a'almaj
t'aano'ob, je'ex xan le ba'axo'ob ku beetiko'ob utia'al le
kaajo'obo', ti' u t'aan u kajnáalilo'ob ku meyajtiko'ob.

U waxakp'éelal artiikulóo. Mixmáak úunchak u p'ekta'al tyo'olal wa
tumen jela'an u t'aan.

Ka' noj jaats

4

**Ba axo ob ku p ajtal u beetik m ax ku t anik
m asewal t aano ob**

U bolonp'éelal artiikulóo. Tuláakal u kajnáalilo'ob u noj lu'umil
meejikoe' ku páajtal u tsikbalob'ob ti' u t'aan u kanmajo'ob, xma'
u we'et'el ti' mixtu'ux bey xan ku páajtal u meyaj ti' t'ambil wa
ts'íibtbil je'e tu'uxak u k'áate'.

U lajunp'éelal artiikulóo. Le jala'achilo'obo' yaan u yiliko'ob u
páajtal u ts'a'abal a'almaj t'aan ichil máasewal t'aano'ob ti'

jmáasewal t'aano'obil le noj lu'umila'. Utia'al u páajtalile', tuláakal takjo'olo'ob yéetel utskinaj ba'ate'el ka' anchak ti'ob tu juuno'ob wa ichil ya'abo'obe', yaan u táakbesa'al u suukil u kuxtalo'ob yéetel ba'axo'ob ku tsolik tu yóok'ol le Noj A'almaj T'aanil u Noj Lu'umil Meejikóo'.

Le u jala'achilo'obil le noj lu'umil ku yiliko'ob u ts'a'abal a'almaj t'aano', yóok'lal lu'um wa tyo'olal meyajje', yaan u ts'áaiko'ob tuláakal ba'ax k'abéet utia'al u yáanta'al jmáasewalo'ob ku yantalo'ob te'elo', je'e ba'axak k'iine', tumen jwalk'esaj t'aano'ob yéetel j-áantaj tokbailo'ob u yojlo'ob u t'aan yéetel u k'ajóolo'ob u miatsilo'ob.

Je'ex ku ya'alik le jo'op'éelal artiikulóo', te' jáajatsal lu'umo'ob je'ex te' méek'tan kaajo'ob tu'ux ku t'a'anal máasewal t'aano'obo', yaan u beeta'al le ba'ax ku ya'ala'al te' kóots ts'íib yaan ka'anala', je'e tu'uxak k'abéetchajake'.

U junlajunp'éelal artiikulóo. U jala'achilo'ob ka'ansaj tu noj lu'umil meejikoe' yéetel le yano'ob tu jáajatsal lu'umile', yaan u yiliko'ob u ts'a'abal xook ti' jmáasewalo'ob ichil u t'aano'ob yéetel ich káastlan t'aan yéetel xan u kaláanta'al u miaatsilo'ob, yaan xan u yiliko'ob u chíinjo'olta'al u tsikbe'enilo'ob yéetel u kuxtalo'ob je'e máakalmáak u t'aano'obe'. Bey xan, ti' chúumuk yéetel ka'anal xooke', yaan u ka'ansa'al le jejeláas miaatsilo'obo', le jejeláas t'aano'obo' yéetel u chíinjo'olta'al le jela'anilo' yéetel le a'almajil t'aano'obo'.

U ka'alajunp'éelal artiikulóo. Ichil le kaajo' u kajnáalilo'ob yéetel le mola'ayo'obil le kaajo'ob yéetel jmáasewal t'aano'obo', leti'ob yaan u múul kaláantiko'ob u béeykunsal le a'almaj t'aana', leti'ob xan k'abéet u t'aniko'ob yéetel u ka'ansiko'ob u t'aano'ob ichil u ch'i'ibalilo'ob, u kaajo'ob yéetel u jáajatsal lu'umilo'ob utia'al u ka' t'a'anal.

Óox noj jaats

U yóoxlajunp'éelal artiikulóo. U Noj Jala'achil le noj lu'umila' ti' u jejeláas kúuchil u meyajje' yaan u yilik u beeta'al kúuchil mola'ayo'ob utia'al u je'ets'el le a'almaj t'aana', je'ex xan le uláak' ba'alo'oba':

- I. U ts'a'abal ichil u tuukulil meyaj ti' le noj lu'umila, le jáajatsal lu'umo'obo' yéetel le méek'tan kaajo'obo' ichil ka'ansaj yéetel miaatsil máasewale' u yila'al u kaláanta'al, ma' u cha'abal u kíimil, u ts'a'abal k'ajóotbil yéetel u nojochkúunsa'al le jejeláas máasewal t'aano'obil le noj lu'umila', chéen ba'ale' yaan u múul beeta'al yéetel le máasewal kaajo'obo';
- II. U ts'a'abal ojéetbil ich u máasewal t'aano'obil le kajnáalilo'ob le noj lu'umila', ba'ax meyajilo'ob ku beeta'al utia'al le máasewal kaajo'obo';
- III. U meenta'al u yojéeta'al ti' le nu'ukulilo'ob u ts'a'abal ojéetbil ba'ax ku yúuchulo' le máasewal t'aano'obil le peten lu'umo'obo' utia'al u kaxta'al u ts'a'abalo'ob meyaj yéetel u nojochkúunsa'alo'ob;
- IV. U ts'a'abal ichil u ka'ansajil secundaria yéetel normale', tu'ux ku taal yéetel bix nojochchah le máasewal t'aano'obil le noj lu'umila', bey xan ba'axo'ob u ts'áamajo'ob ti' u miaatsil le noj lu'umila';
- V. U kaláanta'al u ye'esa'al le jejeláasil miaatsilo'obo', le jejeláasil t'aano'obo' yéetel u chíinjo'olta'al le

jela'anil t'aano'ob ichil ka'ansaj bo'olbil yéetel ma' bo'olbilo' utia'al áantaj tia'al u kaláanta'al, u xo'okol yéetel u nojochkíinsa'al le máasewal t'aano'obil le noj lu'umila' je'ex xan ba'axo'ob ts'íibta'an ichile';

- VI. U yila'al le jka'ansajo'ob ku ts'áaiko'ob xook ich ka'ap'éel t'aan ich máasewal kaajo'obo' ka' u t'ano'ob yéetel u ts'íibto'ob le t'aanil le kúuchilo' yéetel u yojéetiko'ob u miaatsil le máasewal t'aano'obilo';
- VII. U yáanta'al u páajtalil u beeta'al xak'alkaxan ojelo'ob, u ts'a'abal ojéetbil, u xo'okol yéetel u ts'íibta'al le máasewal t'aano'obil le noj lu'umila' yéetel u jejeláas ts'íibo'ob yéetel tsikbalo'ob beeta'ano'ob;
- VIII. U beeta'al u kúuchil u ta'aka'al pikil ju'uno'ob, ts'íibil ju'uno'ob, kúuchil miaatso'ob wa uláak' kúuchilo'ob tu'ux ka kaláanta'ak le ba'alo'ob ts'íibta'ano'ob ich máasewal t'aano'obil le noj lu'umila';
- IX. U yila'al u yantal tu'ux u ta'aka'al ba'alo'ob ts'íibta'an ich máasewal t'aano'ob ti' le kúuchil u ta'aka'al ts'íibil ju'uno'obo';
- X. U yáanta'al le jejeláas kúuchilo'ob xooko', yéetel le mola'ayo'ob u ma'alob much'majubao'obo', ku beetiko'ob xak'alkaxan ojelo'ob ti' miaatsil máasewal t'aano'obe', utia'al u páajtal u béeykunta'al u meyajo'obil le a'almaj t'aana';
- XI. U yáanta'al u ka'ansa'al yéetel u chíinjo'olta'al le jwalk'esaj t'aano'ob ich máasewal t'aano'ob yéetel káastlano';
- XII. U yila'al u yantal máax u yojel máasewal t'aan ti' le jejeláas mola'ayilo'ob, yéetel kúuchilo'ob meyaj tu'ux ku bin tuláakal máak ti' u jejeláas kajtalo'obo'.

- XIII. U beeta'al meyajo'ob utia'al u kaláanta'al yéetel ma' u jáawal u t'a'anal máasewal t'aano'ob yéetel ma' u tu'ubsa'al máasewal miaatso'obil máasewalo'ob ku bino'ob táanxel tu'ux wa wey t noj lu'umila' wa ti' uláak' noj lu'umile', yéetel
- XIV. U kaxta'al yéetel u beeta'al u yáantaj jmáasewal t'aano'ob ti' le meyajo'ob utia'al le xak'alkaxan ojelo'ob ka u beet le jejeláas jaatsilo'ob méek'tankaajilo' yéetel u kúuchilo'ob miaatsil yéetel u kúuchilo'ob xak'alkaxan ojel.

Kan noj jaats

U noj mola ayil m asewal t aano ob

U kanlajunp'éelal artiikulóo. Ku beeta'al u Noj Mola'ayil Máasewal T'aano'ob, jumpáay anik ti' u mola'ayil u kananta'al u taak'inil le noj lu'umila', utia'al u yáantik tuláakal máak, yaan u a'almaj k'aaba' yéetel u ba'alobil, tia'an ichil u Noj Mola'ayil Ka'ansaje', yéetel u meyaje' u muuk'kintik, u kanáantik yéetel u nojochkúuntik máasewal t'aano'obil le noj lu'umila', u k'ajóolta'al yéetel u beelajkunsa'al u miaatsil le noj lu'umila', yéetel u tsolxikintik u yóoxjaats le méek'tan kaajilo' utia'al u ma'alob meyajtik le ba'alo'oba'. Utia'al u beetik le meyaja', le Noj Mola'aya' yaan u beetik le ba'alo'oba':

- a) U tuklik yéetel u beetik meyajo'ob utia'al u nojochkíinsa'al le máasewal táano'obil le noj lu'umila', múul meyajbil yéetel le óoxjaats méek'tan kaajilo' yéetel xan le máasewal kaajo'obo'.

-
- b) U ts'áaik ojéetbil meyajo'ob utia'al u mu'uk'anta'al u k'ajóota'al le miaatso'ob yéetel máasewal t'aano'obil le noj lu'umila'.
- c) U ya'abkuns'al u beelankil le máasewal t'aano'obil le noj lu'umila' yéetel u kaxta'al u k'ajóota'al; áantaj tia'al ma' u sa'atal, u k'ajóota'al yéetel u yaabilta'al le máasewal t'aano'ob ti' tuláakal kúuchil yéetel ti' le nu'ukulilo'ob u ts'a'abal ojéetbil ba'ax ku yúuchulo', je'ex ku ya'alik u a'almaj t'aano'obile'.
- d) U ya'almaj t'aantik yéetel u beetik meyajo'ob utia'al u p'isik yéetel u yilik u ma'alobil u meyaj máaxo'ob ka'ap'éel u t'aano'ob. U kaxtik u ka'ansa'al uláak' máako'ob yaan u xooko'ob ti' le meyaja', ka' u k'ajóoto'ob u miaatsilil yéetel ka u nupo'ob u meyajo'ob yéetel je' ba'axak táan o xokiko'obe' wa tia'al u maas antal u na'ato'ob.
- e) U tuklik yéetel u beetik meyajo'ob ka u kaxto'ob u nojochkúunsa'al t'aan, ts'íib yéetel xook.
- f) U beetik yéetel u ts'áaik k'ajóotbil u pikil ju'uno'ob, u keet ts'íibta'al yéetel u kaxtik u ka'ansik xook yéetel ts'íib ich le máasewal t'aano'obil le noj lu'umila'.
- g) U beetik yéetel u kaxtik u beeta'al xak'alkaxan ojelo'ob utia'al u k'ajóolta'al ma'alob le máasewal t'aano'obo' yéetel u kaxtik u ts'a'abal k'ajóotbil.
- h) U beetik xak'alkaxan ojéel utia'al u ma'alo' ojéeta'al jayp'éel máasewal t'aano'ob yaan te' noj lu'umila', yéetel u yáantik u Noj Mola'ayil Estadística, Geografía yéetel Informática utia'al u kaxta'al bix u yojéeta'al jaytúul máasewal t'aano'ob yaan yéetel tu'ux yano'ob.
- i) U meyaj utia'al u yáantik le mola'ayo'obil méek'tan kaajilo', yéetel xan ti' Poder Legislativo yéetel Judicial, ti' u jala'achilo'ob le jáajatsal lu'umo'obo' yéetel

méek'tankaajo'obo', yéetel uláak' mola'ayo'ob
taak u yojéetiko'ob wa ba'ax yóok'ol le máasewal
t'aano'obo'.

- j) U ts'áaik ojéetbil u beelajkunsal ba'ax ku ya'alik le
Noj A'almaj T'aanil k noj lu'umila', le jets'aj t'aabo'ob
a'ala'an ti' táanxel tu'uxo'ob u chíinjo'oltmaj k noj
lu'umila' je'ex xan le ku ya'alik le a'almaj t'aana',
yóok'ol le máasewal t'aano'obo', yéetel u tsolxikintik ti'
le yóox jaats méek'tan kaajilo' ba'ax unaj u beeta'al
utia'al u kaláanta'al yéetel u nojochkúunsa'al.
- k) U kaxtik yéetel u ts'áaik u yóol u beeta'al mejen
mola'ayo'ob ti' le jáajatsal lu'umo' yéetel ti' le
méek'tan kaajo'obo', je'ex tsola'anil ti' u a'almaj
t'aanil le jejeláas jáajatsal lu'umo', wa yaan máasewal
t'aano'ob ti' u lu'umilo'obe'.
- l) U kaxtik múul meyaj, je'ex u p'atik ka beeta'ak le u Noj
A'almaj T'aanil k Noj Lu'umila', yéetel máako'ob wa
mola'ayo'ob wayilo'ob wa táanxel tu'uxilo'obe', je'ex
tukla'an u meyaj le mola'aya' yéetel je'ex u ya'alik le
a'almaj t'aano'obil le noj lu'umila'.

U jo'olajunp'éelal artiikulóo. Jump'éel Múuch' Jtsolxikino'ob ku
taalo'ob ti' tuláakal u noj lu'umil meejiko kun u poolinto'ob le
Noj Mola'ayil Máasewal T'aano'obo', yaan u yantal juntúul u noj
jala'achil kun u kaláant u meyaj ma'alob. U kúuchil le Mola'aya'
yaan u yantal tu Noj Kaajil Meejiko, Distrito Federal.

U waklajunp'éelal artiikulóo. Máaxo'ob kun u poolinto'ob le
mola'aya': wuktúul kun jtaalo'ob ti' u kaláanta'al u ba'alil le noj
lu'umila', óoxnúul kun u ya'al u kúuchilo'ob xook yéetel óoxnúul ti' u
kúuchiloob u meyajta'al u kuxtal máasewal yéetel mola'ayo'ob ku
kaláantko'ob u t'a'anal máasewal t'aano'ob.

Máaxo'ob kun jtaalo'ob ti' u kalanil u ba'alil k noj
lu'umile' leti' le je'elo'oba':

- 1) U Nojchil u Mola'ayil Ka'ansajil ti' tuláakal meejikoe'
leti' kun poolintik tumen u nojchil le je'elo'oba', je'ex
a'ala'ani tu A'almaj T'aanil Kúuchilo'ob tia'al tuláakal u
jáajatsilo'ob meejikóe'.
- 2) Juntúul kun jtaal tu Mola'ayil u Kaláanta'al u Taak'inil
tuláakal meejikóo, leti' u ka'atúulil.
- 3) Juntúul kun jtaal tu Mola'ayil u Nojochkíinsa'al u Meyjul
u Kajtalilo'ob meejikóo.
- 4) Juntúul ti' u Mola'ayil u Nu'ukulilo'ob u Ts'a'abal
Ojéetbil Ba'ax ku Yúuchul yéetel bisaj ba'alo'ob.
- 5) Juntúul ti' u Noj Mola'ayil Miaatsil yéetel Jats'uts
Ba'alo'ob.
- 6) Juntúul ti' u Noj Mola'ayil Máasewalo'ob.
- 7) Juntúul ti' u Mola'ayil u Je'ets'el Bisbail yéetel Táanxel
Kaajo'ob.

U Noj Poolile' yaan u ts'a'abal tumen u Noj Jala'achil Meejikóo,
yaan u yéeya'al ichil óoxtúul máako'ob kun u ya'al le Múuch'
Tsolxikino'obo' yéetel je' u páajtal u yantal tu kuuch tak wakp'éeel
ja'abo'ob; ma'alob wáa ka u t'aan máasewal t'aan; ka anak
meyaj u meentmaj ichil le ba'alo'ob kun u meyajt le noj mola'aya'
yéetel ka k'ajóolta'ak u meyaj ti' u xo'okol, u nojochkíinsa'al, u
ts'a'abal k'ajóotbil yéetel u t'a'anal máasewal t'aano'ob.

U wuklajunp'éelal artiikulóo. Yaan u yantal u a'almaj t'aanilil le
mola'aya' tu'ux kun u ya'al le Múuch' Jtsolxikino'obo' bix kun
meyaj máaxo'ob kun u poolinto'ob, u kaláanta'al u taak'inil yéetel
ba'axo'ob kun u meentej.

U jpoolilo'obe' yaan u bin much'talo'ob ich wak'péel
winalilo'ob ba'ale' wa k'abéete' yaan u much'talo'ob lekéen u

ya'al u Nojchile'; yaan u yantal u maasil ti' le múuch' máako'obo' yéetel ba'ax kun u ch'a' nu'ukto'obe' leti' kun jbeeta'al wáa u maasilo'ob.

U waxaklajunp'éelal artiikulóo. Utia'al u beetik u meyajé' le Noj Poolilo' yaan u yantal yi' u chunt'aanil ti' u peets'il, u kananil u ba'alil yéetel utia'al ba'ate'ob yéetel mol p'aax, je'ex xan le maas talamo'obo', je'ex ku ya'alik u a'almaj t'aanil le Múuch' Jtsolxikino'obo'.

U bolonlajunp'éelal artiikulóo. Máaxo'ob kun u kanáanto'ob le Noj Mola'aya' Juntúul Jkomis yéetel u Jeel, ts'aba'antako'ob tyo'olal le Mola'ayil Contraloría yéetel Desarrollo Administrativo.

U junk'aalp'éelal artiikulóo. U Múuch' Jtsolxikino'obil le Noj Mola'aya' yaan u múul meyaj yéetel U Noj Mola'ayil Antropología yéetel K'ajláay yéetel xan U Noj Mola'ayil Estadística, Geografía yéetel Informática, yéetel le bín u ya'al le máaxo'ob ku bisko'ob u t'aan u kaajalo'obo', yéetel ti' mola'ayo'ob yano'ob te' Múuch' máako'oba', yaan u múul beetiko'ob u tsoololil le máasewal t'aano'obo', le je'ela' yaan u ts'a'abal k'ajóotbil ti' u Noj Tsaalajil A'almaj T'aano'ob.

U jun tu ka'ak'alp'éelal artiikulóo. U ba'albail le Noj Mola'ayil Máasewal T'aano'obo' yaan u beeta'al yéetel le je'elo'oba':

- I. Le taak'in kun u ya'al ja'abunja'ab le Noj jala'achilo', ti' u taak'inil ku tukla'al kun u xupej;
- II. Le taak'in bín anchak ti' tyo'olal meyajó'ob u beetej yéetel tyo'olal u konik ba'axo'ob u ts'íibtmaj, yéetel

- III. Le kun antal ti' k'ambile', sijbail, wa je'e bixak
ts'a'abak ti' tyo'olal wa máaxe' wa tyo'olal jump'éeel
mola'aye'.

U ka'a tu ka'ak'alp'éeelal artiikulóo. Utia'al u páajtal u beeta'al le
ku ya'ala'al ti' le a'almaj t'aana' yéetel je'e bix a'alanil te' ts'íib
yaan táanil ti' u ts'ook xóot'il u jaatsil B ti' u ka'ap'éeelal artiikulóo
ti' le Noj A'almaj T'aanil u Noj Lu'umil Meejikoo', ti' ba'axo'ob unaj
u chíinpolta'al yéetel máasewal miaatsile', le U Noj Mola'ayil u
Múuch'kabil Aj Beetaj A'almaj T'aano'ob, Le A'almaj T'aanilo'ob
Jáajatsal lu'umo'ob yéetel ti' le méek'tan kaajo'obo', ti' tu'ux ku
meyajo'obe', leti'ob kun u ya'alo'ob bajux kun ts'a'abal tia'al u
kaláanta'al, u ts'a'abal k'ajóotbil, u t'a'anal yéetel u nojochkiinsa'al
le máasewal t'aano'obo'.

U yóox tu ka'ak'alp'éeelal artiikulóo. Bix kun antal le Noj Mola'ay
yéetel máaxo'ob kun meyajo'obo' ku ya'ala'al ti' le Noj A'almaj
T'aanil Meyajo'obil le Noj Jala'achilo', ts'íibta'an tu jaatsil A ti' le
Artiikulóo 123 ti' le Noj A'almaj T'aanil Meejikóo'.

U kan tu ka'ak'alp'éeelal artiikulóo. Le Noj Mola'ayil Máasewal
T'aano'obo' yéetel le kun jbeeta'al ti' u jáajatsal lu'umilo'ob
meejikóo', yaan u yiliko'ob u beeta'al u a'almaj t'aanilo'ob tu'ux
kun a'albil u kaláanta'al yéetel u ts'a'abal u kuuch máax u beet
k'aasil, u tselik wa u paalitsiltik jmáasewal t'aano'obil le noj lu'umila',
wa ma' u chíinjo'oltko'ob le a'almaj t'aana'.

U jo'o tu ka'ak'alp'éeelal artiikulóo. Le méek'tan kaajilo'obo', le
mola'ayo'obo', yéetel máaxo'ob ku meyajo'ob tia'al tuláakal
máak ma' u chíinjo'oltko'ob le a'almaj t'aana' yaan u ts'a'abal u
kuucho'ob, je'ex a'ala'anil ti' u kan jaatsil le Noj A'almaj T'aanil u
Noj Lu'umil Meejikóo'.

Ka'ap'éeel artiikulóo. Ku k'e'exel u kan jaatsil le wukp'éeel artiikuloil le Noj A'almaj T'aanil Ka'ansajo' utia'al u p'áatal beya':

Wukp'éeel artiikulóo.

IV.- U ts'a'abal k'ajóotbil yéetel ka'ansaje' u yojéeta'al u jejeláasil t'aano'ob yaan te' noj lu'umila' yéetel k'abéet xan u chíinjo'olta'al u páajtalil u t'anik u máasewal t'aano'ob le máasewal kaajo'obo'. Le máaxo'ob ku t'aniko'ob máasewal t'aano'obe', je' u páajtal u ka'ansa'alo'ob ich kúuchil xooke' tu t'aano'ob wa ich káastlan t'aan.

Uláak' jets't'aano'ob

Yáax. Le A'almaj T'aana' ku káajal u béeytal tu láak' k'iinil úunchak u ts'a'abal ojéetbil ti' u Noj Tsaalajil A'almaj T'aano'ob.

U ka'ap'éeelal. U Múuch' Tsolexikino'obil le Noj Mola'ayil Máasewal T'aano'obo' yaan u béeytal ichil le wakp'éeel winalo'ob kun taal ts'o'okol u ts'a'abal ojéetbil ti' u Noj Tsaalajil A'almaj T'aano'ob. Utia'al lelo', U Nojchil Ka'ansaj ti' tuláakal meejikoe' yaan u much'kiintik u nojchilo'ob le kúuchilo'ob ka'ansaj ich káastlan yéetel tia'al máasewalo'obo', u kúuchilo'ob u xo'okol miaatsil, ichilo'obe' le Centro ti' Investigación yéetel Estudios Superiores ich Antropología Social, je'ex xan uláak' kúuchilo'ob u meyajta'al miaatsil utia'al u ya'alo'ob máax kun u túuxto'ob tia'al le Múuch' Tsolexikino'obil le Mola'aya'. Ts'o'okol u k'amik u k'aabao'obe', u Nojchil Ka'ansaje', Máaxo'ob kun túuxt le Mola'ayil u kaláanta'al u taak'inil meejikóo', le kun u túuxt u Mola'ayil u Nojochkiinsa'al

u Meyjul u Kaajil Meejikóo', le tia'al le Mola'ayil u nu'ukulilo'ob u ts'a'abal ojéetbil wa ba'ax yéetel bisaj ba'alo'obo', le tia'al le Mola'ayil miaatsil yéetel jats'uts ba'alo'obo', le tia'al u Noj Mola'ayil Máasewalo'obo', le tia'al le Mola'ayil u je'ets'el bisbail yéetel táanxel kaajo'ob, yaan u ya'aliko'ob máaxo'ob kun antalo'ob ti' le yáax Múuch' Tsołxikino'obil le Mola'ay ti' le ja'abo'. Kéen máanak le ja'aba' k'abéet u ka' beeta'al le Múuch' Tsołxikino'obo' je'ex kun u jets't'aant le yáax Múuch' Tsołxikino'ob ichil le yáax wakp'éel winalo'ob kun máan ts'o'okol u ts'a'abalo'obo'.

U yóoxp'éelal. Le tsoolol máasewal t'aano'ob ku ya'ala'al ti' le junk'aalp'éel artíikulóoil le Noj A'almaj T'aanil u Páajtalil u T'a'anal Máasewal T'aano'obe', yaan u beeta'al ichil le ja'ab kun jmáan keen ts'a'abak le Múuch' Tsołxikino'obil le Noj Mola'ayil Máasewal T'aano'obo', je'ex ku ya'ala'al te' artiikulo jmáano'.

U kamp'éelal. Le yáax xookil jaytúul máako'ob ku t'aniko'ob máasewal t'aano'obe' k'abéet u beeta'al yéetel u ts'a'abal ojéetbil ichil le ka'ap'éel ja'ab kun jmáan ts'o'okol u beeta'al le a'almaj t'aana'. Ts'o'okole' yaan u beeta'al yéetel le Noj Xookil Kajnáalilo'ob yéetel bix u kuxtalo'obo'.

U jo'op'éelal. U Noj Mola'ayil U Múuch'kabil Aj Beetaj A'almaj T'aano'obe' leti' kun u ya'al ichil u taak'inil kun xu'upul te' noj lu'uma', le kun ts'a'abal ti' le Noj Mola'ayil Máasewal T'aano'obe', utia'al u beetik le meyaj a'ala'an ti' le a'almaj t'aana'.

U wakp'éelal. U Mola'ayilo'ob A'almaj T'aano'obil u Jáajatsal Lu'umo'obe' yaan u tuukultiko'ob, je'ex anik u yantal ti'ob le máasewal t'aano'obo', ba'axo'ob kun k'e'exel ti' le a'almaj t'aano'obo' utia'al u páajtal u ma'alob meyaj tu lu'umilo'ob.

U wukp'éelal. Je'ex ku ya'ala'al ti' le kanjaatsil le óoxlajump'éel artiikulóo', wa mina'an máax u beet le meyajá', le nojchilo'obil ka'ansajo' je' u páajtal u ch'a'iko'ob tak ka'ap'éel ja'ab, ts'o'okol u ts'a'abal ojéetbil le a'almaj t'aana', utia'al u ka'ansiko'ob u jmeyajo'obe'. Utia'al u béeykunsá'al le a'almaj t'aana', le kúuchilo'ob xookil normalo' yaan u yantal u licenciaturail ka'ansaj ich máasewal t'aan.

U waxakp'éelal. Ku pachkunaj t'anta'al tuláakal le ba'alo'ob ku jeel t'antiko'ob le a'almaj t'aana'.

México D.F. jo'olajump'éel u k'iinil u winalil diciembre tu ja'abil 2002.- Ajxak'al A'almaj T'aan Enrique Jackson Ramírez, Yáax Jo'olpóop.- XBeetaj A'almaj T'aan Beatriz Elena Paredes Rangel, Xyáax Jo'olpóop. X-xak'al A'almaj T'aan Sara I. Castellanos Cortés, X-Áantaj.- XBeetaj A'almaj T'aan Adela Cerezo Bautista, X-áantaj.- Joron Ts'íib K'aaba'ob.

Utia'al u béeytal le ba'ax jets'a'an tu yáax jaatsil le bolon tu jo'ok'áal artikuloil le noj A'almaj T'aanil Meejiko yéetel tia'al u ts'a'abal ojéetbil yéetel u ch'a'anu'uktale', kin ts'áaik ojéetbil le a'almaj t'aan tia'al tuláakal u noj lu'umile' wey tu noj kaajil Meejiko, Distrito Federal tu lajunp'éel u k'iinil u winalil maarso tu ja'abil dos mil trees.- Vicente Fox Quesada.- U Joron Ts'íib k'aaba'ob.- U J-Áantaj Noj Jala'achil, Santiago Creel Miranda.- U Joron Ts'íib k'aaba'ob.

